

обґрунтувала синергетичну парадигму, процеси когнітивного моделювання у слові та специфіку креативної дії митців порубіжжя XIX – XX ст., розглянула динаміку рецептивно-комунікативного процесу через енергії естетичного поля, здійснила глибокий аналіз специфіки наукового нарративу. Максимально використовуючи можливості друку, С.Луцак досягла вражаючої «енергомісткості» тексту, вдаючись до численних посилань та приміток. Особливу привабливість мають «Додатки», в яких авторка продемонструвала все наукове розмаїття думки, акумульоване у формі таблиць, схем, тезових положень, яскраво засвідчуючи те, що книга є результатом копіткої і плідної праці справжнього науковця. Ретельно дібрана за проблемою бібліографія (753 позиції) дала можливість дослідниці простежити особливості обживання домінанти в найрізноманітніших аспектах.

Цікавою є інформація про саму авторку, яка закінчила школу в класі з поглибленим вивченням фізико-математичних дисциплін. Думається, що останнє багато в чому пояснює витоки потужної теоретичної думки дослідниці, яка прагне до гранично чіткого і логічно вивершеного формування кожного зі своїх положень. Теоретичність є специфічною домінантою наукового тексту, деколи навіть перевершуючи та притлумлюючи власне художній аналіз літературних творів. Інколи складається враження, що С.Луцак намагається підпорядкувати не завжди слухняну домінанту своїм теоретичним концепціям, що, проте, і надає особливої привабливості книзі, адже домінанта була, є і залишається тим проблемним полем, де завжди є простір для народження нових стратегій наукової думки.

Жанна Шаладонова, ст.наук. співробітник
Інституту мови і літератури імені Якуба
Коласа і Янки Купали НАН Білорусі (Мінськ)

**Творчасць І. Катлярэўскага у святле сучасных
літаратуразнаўчых канцэпцый**

(Ткачук М.П. Творчість Івана Котляревського: антропологічний та естетичний дискурси. Монографія. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 216 с.)

У манаграфії М.Ткачука падрабязна і шматпланава, з дапамогай сучаснага тэарэтыка-метадалагічнага інструментарыя аналізуецца творчасць пачынальнага класічнай украінскай літаратуры Івана Катлярэўскага. У цэнтры даследчыцкай увагі – яго знакамітая “Энеіда”, са з’яўленнем якой пачаўся адлік новага часу ў гісторыі ўкраінскага пісьменства. На сучасным навуковым і светапоглядным узроўні, у адзіным зводзе прадстаўлены вялікі масіў фактаў, звестак і каментарыяў, што датычацца славутага твора. Выяўляючы кампетэнтнасць і дасведчанасць у панарамным даляглядзе культуралагічнай і літаратуразнаўчай інфармацыі, М. Ткачук уважліва ставіцца да вопыту папярэдняга асэнсавання паэмы і пераканальна даводзіць уласную даследчыцкую канцэпцыю. На шырокім масіве аналітычнага і фактычнага матэрыялу даследчык кваліфікавана аргументуе думку аб тым, што “травестуючы “Энеіду” Вергілія, Катлярэўскі ў мастацкі канон класічнай паэмы ўкладвае шырокі асветніцка-эпістэмалагічны народны і нацыянальны змест” (с.133). Дэталёвы і скрупулёзны аналіз мастацка-выяўленчай палітры твора, характаралогіі персанажаў, глыбокае пранікненне ў яго сэнсавую структуру, дынаміку развіцця сюжэта, спецыфіку жанравай формы дазволілі аўтару манаграфіі абгрунтавана сцвердзіць арыгінальнасць і самадастатковасць “Энеіды”, падкрэсліць непаўторны нацыянальны каларыт, даставернасць выяўленых у ёй штодзённых рэалій быцця народа, канкрэтна-гістрычную дэталізацыю мастацкіх вобразаў, засяродзіць увагу на актуальнасці грамадскіх, нацыянальных і ментальных праблем украінцаў і народаў Еўропы. Пры гэтым даследчык уваходзіць у сферу тонкіх эстэтыка-філасофскіх назіранняў, канцэптuallyна важных абагульненняў адносна глыбінных працэсаў і логікі развіцця айчыннай літаратуры, культуры, гісторыі.

Зыходзячы з канкрэтна пастаўленых задач, М.Ткачук прадстаўляе “Энеіду” Катлярэўскага ў вялікім літаратурным і філасофскім кантэксце, удакладняе характар ўзаемадзеяння яе з айчыннай і еўрапейскай духоўна-культурнай традыцыяй. Паэма

разглядаецца ў параўнальным кантэксце з творамі Ф.Рабле, Дантэ, Сервантэса, Т.Мора, Д.Свіфта, М.Гоголя, Т.Шаўчэнкі і інш. Гэта дазваляе ўзбагаціць яе культурна-філасофскі кантэкст, прапанаваць абноўленую і больш глыбокую інтэрпрэтацыю некаторых вузлавых сюжэтна-эстэтычных момантаў. Аўтар раскрывае дынаміку і перспектывы мастацкай сістэмы “Энеіды” ў шырокім інтэртэкстуальным полі, актуалізуе яе самую непасрэдную далучанасць да працэсаў сусветнага літаратурна-культурнага развіцця.

Пры ўсёй шматстайнасці і шматвектарнасці праблемна-даследчай палітры манаграфіі М.Ткачука, яе сутнаснае ядро выразна скіравана на тое, каб паказаць, што паэма татальна ўгрунтавана ў глыбінныя нацыянальныя пласты жыццядзейнасці, чым і абумоўлены наватарскі характар твора, яго эпахальнае значэнне ў гісторыі і культуры Украіны як вызначальнага “фактару мастацкага прагрэсу ва ўкраінскай літаратуры і дзейснага чынніка яе развіцця ў XIX ст.” Аўтар даследавання выразна падкрэсліў паўнакроўнасць, цэласнасць і выключнае выяўленчае майстэрства мастацка-эстэтычнага выяўлення карціны нацыянальнага быцця ў гэтай “народнай эпапеі”, звярнуў увагу на сцверджаны ў ёй вольналюбівы і дзяржаватворчы патэнцыял народных мас, арыгінальна актуалізаваў праблему адраджэння Троі-Украіны, украінскай культуры і мовы. Па-навуковаму кампетэнтна і таленавіта М.Ткачук даследуе асаблівасці перадачы важнейшых адзнак нацыянальнага характару ўкраінца ў мастацкім свеце “Энеіды”. Слушна адзначыўшы, наколькі моцна нацыянальны элемент уваходзіць у канцэпцыю чалавека ў Катлярэўскага, даследчык справядліва звязвае пытанне пра нацыянальны характар “з нацыянальнай ідэяй свабоды, гісторыяй і культурным міфам. Скрызным з’яўляецца матыў нацыянальнага быцця, сэнс пошукаў волі як кожнай асобаю, так і народам, што плыве ў моры часу, адбіваючы драматызм украінскага быцця ўвогуле”.

(с.168)

Навуковыя абгрунтаванні і вынікі манаграфіі М.Ткачука набываюць асаблівую цікавасць і значнасць у параўнальна-тыпалагічным кантэксце беларускай літаратуразнаўчай навукі. Гісторыя ўзаемасувязей беларускага і ўкраінскага народаў пазначана асаблівай духоўнай роднасцю, што грунтуецца на

пачуцці агульных славянскіх каранёў, этнічнай і моўнай блізкасці, мае шмат агульнага ў шляхах, прыярэтэтных тэндэнцыях і кірунках грамадска-культурнага і літаратурнага развіцця. Агульны вопыт стасункаў характарызуецца нязменнай і трывалай цікавасцю да мастацка-інтэлектуальных набыткаў суседзяў, інтэнсіўным і плённым узаемаабменам духоўнымі каштоўнасцямі. Сам феномен выхаду “Энеіды” ў свет меў шырокі рэзананс не толькі ва Украіне, але і ў Беларусі. Пракладзеная Катлярэўскім мастацкая стратэгія адлюстравання нацыянальнага вобразу свету праз опытку смехавага пачатку знайшла тут сваіх прыхільнікаў і паслядоўнікаў. Украінская “Энеіда” стала адным з важкіх творчых імпульсаў абуджэння і актывізацыі духоўна-культурнага жыцця ў Беларусі на пачатку XIX ст. У арбіце мастацка-эстэтычных адкрыццяў Катлярэўскага знаходзіцца беларуская травесціяная паэма “Энеіда навыварат”, з якой, па сутнасці, бярэ пачатак новае беларускае пісьменства. Сёння цяжка пераацаніць значэнне гэтага твора, аўтар якога, па словах А.Кіркора “выдатна ведаў народ, яго паданні, норавы, звычаі і валодаў мовай, як мала хто. Яго гумар, уменне перадаваць народныя сцэны змяняючы геніяльныя здольнасці” [Живописная 1882: 326]. Паэма доўгі час лічылася ананімнай, і толькі дзякуючы нястомным навуковым росшукам Я.Ф.Карскага, Г.В.Кісялёва, І.С.Баса падцверджана, што яе аўтарам з’яўляецца В.П.Равінскі. Акадэмік Я.Карскі лічыў, што беларускі паэт, ствараючы сваю арыгінальную паэму, абапіраўся найперш на вопыт Катлярэўскага. Гэта залежнасць адзначалася і ў загаловах ранніх спісаў: першы спіс, які захавалася сярод папер В.Бадзянскага, мае назву “Отрывок из 1-ой песни Енеиды, вывороченной наизнанку на Белорусский язык по образцу Малороссийской Котляревского, г-м Мысловским» (в губ. Витебске)) (Карский Е. Белоруская Энеида наизнанку // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1909. Т.18.).

Беларуская “Энеіда”, як і ўкраінская – нацыянальная самабытная мастацкія з’ява, якая выявіла своеасаблівы і унікальны космас народнай матэрыяльна-побытавай і духоўнай культуры беларусаў, каларытную фігуру беларускага селяніна, яго звычкі, лад жыцця, свет мар, пачуццяў. А шырокавядомы міфалагічны матыў пошукаў Энеем “Новага Рыму” ў кантэксце

абодвух травесцыйных паэм трансфармаваўся ў асновапалагальную ідэю пошукаў страчанай радзімы, адбудавання дзяржаўнасці, што надавала творах выключную патрыятычную пафаснасць і адраджэнцкую змястоўнасць. Гэтыя выдатныя помнікі прыгожага пісьменства ўтварылі трывалы падмурак для далейшага развіцця літаратуры і культуры у Беларусі і Украіне, прадвызначыўшы іх дэмакратызм і гуманізм, жыццесцвярджальны пафас, традыцыйны эпічнага погляду на рэчаіснасць, развіццё гумарыстычна-сатырычных жанраў. Паэмы адыгралі выключную ролю ў нацыянальным абуджэнні народаў, адраджэнні, нацыянальнай смайдэнтыфікацыі, арганічным развіцці мовы і духоўнасці.

Вядомы даследчык беларускай літаратуры XIX ст. Г.Кісялёў звярнуў увагу на адметнае месца ўкраінскай і беларускай паэм у доўгім шэрагу нацыянальных травесцыйных “Энеід”, адзначыўшы іх непаўторныя эстэтычныя якасці, маральна-сэнсавую напоўненасць рэаліямі народнага жыцця: “У творах беларускага і ўкраінскага паэтаў найменш засталося ад Вергілія. У іх бурліць, пераліваецца, зьяе ўсімі фарбамі народнае жыццё. Абедзве “Энеіды”, беларуская і ўкраінская, вылучаюцца прагрэсіўнымі поглядамі аўтараў, чаго не скажаш, напрыклад, пра твор Осіпава. Антыпанскія, антыпрыгонніцкія акцэнтны ў беларускай “Энеідзе” нават яшчэ мацнейшыя, таму што пісалася яна, як відаць, пазней, калі сацыяльнае пытанне набыло большую вастрыню. Аўтары абедзвюх “Энеід” з аднолькавым майстэрствам карысталіся народнай мовай, паказвалі яе велізарную пластычнасць і выяўленчую сілу, яе прыдатнасць на тое, каб стаць мовай літаратурнай. Абедзве “Энеіды” маюць надзвычай вялікае гістарычнае значэнне, бо сталіся першымі буйнымі вершаванымі творамі сваіх літаратур новага часу.” [Гісторыя 2007: 137].

Задача выпрабаваць магчымасці сучасных метадаў на несучасным літаратурным матэрыяле, паставленая даследчыкам, падаецца спакуслівай і перспектыўнай. Варта адзначыць, што гэтыя метады дазволілі аўтару манаграфіі па-новаму зірнуць на хрэстаматыйныя творы І. Катлярэўскага, прааналізаваць іх у нязвычайным ракурсе, пераглядзець асобныя звыклія ацэнкі і пазяхова пераставіць акцэнтны.

Літаратура: *Гісторыя 2007:* – Гісторыя беларускай літаратуры XI – XIX стагоддзяў. У 2 т. – Т.2. Новая літаратура: другая палова XIII – XIX стагоддзе. – Мінск: Беларуская навука, 2007; *Живописная 1882:* – Живописная Россия.- СПб; М., 1882. – Т.3.